

PÄIVIÖ TOMMILA

Perusteos Suomen sodasta 1808–09

Akateemikko Päiviö Tommila arvioi Jussi T. Lappalaisen, Lars Ericson Wolken ja Ali Pylkäsen kirjoittaman Suomen sotaa käsittelevän suurteoksen.

■ Vuonna 1808 käytyä Suomen sotaa on juuri päättyneenä vuonna 2008 muistettu julkisessa sanassa, lukuisissa kansalaistilaisuuksissa ja tutkimuksessa monin tavoin. Sota jatkuu 1809 Ruotsin puolella, ja vuosi 2009 tulee olemaan erityinen merkkivuosi Porvoon valtiopäivien, Haminan rauhan, hallituskonseljin ja useiden keskusvirastojen 200-vuotisjuhlina. Jo hyvissä ajoin valtioneuvosto asetti merkkivuositoimikunnan koordinoimaan ja ideoimaan 200-vuotistahtumia. Nimenomaan on puhuttu merkivuodesta tai merkkivuosista, sillä juhluvuosi on katsottu monessakin mielessä hankalaksi käsitteeksi. Mitkä olisivat olleet sodan eri puolten juhlan aiheet? Ruotsilla ei ole ollut halua juhliä sitä, että se menetti valtakuntansa itäisen puoliskon. Venäjällä olisi ollut aihetta voitonjuhliin, mutta nykyisessä maailmantilanteessa uhoaminen valoituksilla ei olisi oikein korrektaa.

Suomi siirtyi sodan seurauksena itänaapurin alaisuuteen, naapurin, joka jo kahdesti oli vallannut sen 1700-luvun mittaan. Suomalaisilla ei silti ole aihetta juhliä pääsyä eroon Ruotsista, vaikka siihen suuntaan kal-

listuvia mielialoja maassa olikin. Valtaosa suomalaisia oli kuitenkin Ruotsin kuninkaan uskollisia alamaisia. Yhtä vähän syytä suomalaisilla on juhliä pääsyä ”viimeinkin” osaksi Venäjän keisarikuntaa, mitä eri tahoilla oli kyllä pelätty, ja jota vähäinen ”itsenäisyysliike” ajanut. Kuitenkin juuri suomalaisilla on juhlimisen aihetta, sillä sodan seurauksena se sai Venäjän yhteydessä autonomisen valtion aseman omine hallitukseineen, keskushallintoineen ja omine rahatalouksineen. Lisäksi Suomi sai Vanhan Suomen liittämisen jälkeen sille tästä lähtien tutun maantieteellisen kokonaisuuden, joka tosin toisen maailmansodan seurauksena jälleen typistyi. Suomea tultiin hallitsemaan Ruotsin aikaisten lakien pohjalla. Kun vanha kuningaskunta hajosi, syntyi tavallaan kaksi Ruotsia.

Vuosien 1808–09 sota oli siis merkittävä murroskohta Itämeren piirin historiassa. Ensimmäiset tarinat kirjoitettiin molemmin puolin jo 1830- ja 1840-luvulla: Paul von Suchtelen Venäjän ja Gustaf Montgomery Ruotsin puolelta. Klassinen teos Suomessa on J. R. Danielsonin *Suomen sota ja Suomen sotilaat* vuodelta 1897 (ruotsiksi 1898) ja laajin sotahistoria on Ruotsin yleisesikunnan 1890–1922 julkaisema 9-osainen *Sveriges krig åren 1808 och 1809*. Sodan poliittista taustaa ja mielipidekehitystä Suomessa on käsitelty monissa tutkimuksissa ja etenkin autonomisen Suomen alkuvaiheista on runsas kirjallisuus; sehän liittyi sittemmin oikeustaisteluna tunnettuun kiistaan Suomen valtiollisesta statuksesta. Vuoden 1808 poliittisesta historiasta eurooppalaisessa kontekstissa on klassinen Erkki K. Osmonsalon *Suomen valloitus 1808* (1947). Kiin-

nostus Suomen sotaan on lisääntynyt aina vuosisataismuistojen noustessa esiin.

Kaivattu teos Suomen sodasta

Kirjamainokset mielellään hehkuttavat uusia teoksia ”odotetuiksi” tai ”kauan kaivatuiksi”, ilman mainintaa, kuka on yleensä tiennyt odottaa ja millaista kirjaa. Esiteltävänä olevaan¹ emeritusprofessori Jussi T. Lappalaisen ja dosenttien Lars Ericson Wolken ja Ali Pylkkäsen kirjoittamaan *Sota Suomesta, Suomen sota 1808–1909* odotukset sopivat erityisen hyvin, sillä uutta laajaa historiaa Suomen sodasta on todella kaivattu pitkään. Kaikki tekijät ovat sotahistorian ammattilaisia.

Sota Suomesta ilmestyi jo syksyllä 2007 foliokokoisena loistopainoksena, joka kuitenkin myytiin ennakkotilauksin nopeasti loppuun niin etteivät edes historiantutkijat juuri päässeet kirjaa näkemään, saati käyttämään. Kirjakaupoissa sitä ei myyty eivätkä kaikki kirjastot voineet sitä korkean hinnan vuoksi hankkia. Syksyllä 2008 tuli kuitenkin markkinoille ”tavallisen” kokoinen versio, joka sisällöltään vain vähäisiltä osin eroaa ensimmäisestä laitoksesta.

Alun perin tavoitteena on ollut runsaasti kartoilla kuvitettu teos, jossa hyödynnettäisiin myös ennen julkaisemattomia karttoja ja käytettäisiin tehokkaaksi hyödyksi, ei vain oman maan vaan myös Ruotsin ja Venäjän kartta-arkistoja. Kuvitus on muutenkin runsasta ja erityisen kiintoisia ovat sodan taistelupaikoilta otetut ilmavalokuvat sekä vanhojen valokuvien ja piirrosten vertaaminen nykymaisemaan. Lukija jopa joutuu kysymään, onko kysymyksessä loistavasti kuvitettu sotahistorian kuvaus vai kuvateos, jossa on laajat kuvatekstit. Jokainen pienikin taistelu on saanut oman laatikon, jossa kartoin, kuvin ja tekstein selostetaan tie taisteluun ja sen kulku. Paikallishistorian harrastajille teos on aarreaitta.

Taistelukuvausten rinnalla sodan johtavista kenraaleista on omia laatikoita kuvineen ja biografoineen. Näin kirjassa kuljetaan rinnan kolmea eri tarinaa: sodan yleishistoriallinen leipäteksti, taistelulaatikat ja henkilölaatikat. Laatikat on painettu tummemmalle pohjalle, joten ne erottuvat var-

sinaisesta tekstistä. Jotenkin tämä kolmilinjaisuus kuitenkin aluksi häiritsee lukijaa, jonka mieleen tulee, olisiko ollut selkeämpää jakaa teos kolmeen osaan, perustekstiin, taistelukuvauksiin ja henkilögalleriaan. Tässäkin muodossa leipätekstin voisi ensin lukea kokonaan ja sitten vasta siirtyä laatikoteksteihin. Alkuun päästyään lukija kuitenkin saa juonesta paremmin kiinni. Jäsenitys on kronologista ja esitys etenee sodan kulun mukana ja alkaa muodostaa kokonaiskuvaa. Tätä tarkentavat teosta varten laaditut selkeät kartat joukkojen etenemisistä ja vetäytymisistä. Näistä tekijät ansaitsevat erityisen kiitoksen.

Tekstit on laadittu integroidusti. Tekijät ovat sopineet liikkeelle lähdetessä kullekin tulevat osuudet, jotka sitten on sulatettu toisiinsa kokonaisuudeksi. Kunkin osuuden lopussa on kirjoittajan nimikirjaimet. Kaikissa kuvissa ja kartoissa on tunnollisesti niiden tallennuspaikat niin kuin olla pitääkin, toisin kuin uudessa Suomen historian kartastossa, jonka karttoihin ei ole muistettu lähdemerkintöjä laittaa. Huolellisuus on yleensäkin *Sota Suomessa* -teoksen tunnusomaista.

Sotahistoria on traditionaalisesti ollut suurten operaatioiden, isojen taisteluiden, sodanjohdon ja sodanjohtajien historiaa. Sotahistorioita on myös leimannut sankaritarinoiden henki. *Vänrikki Stoolin tarinoiden* henki on kuulunut Suomen sodan muistoihin, jotka ovat kullanneet myös tavallisen rakuunan ja sotamiehen jälkimainetta. Sodan arkipäivää kaikkine vaikeuksineen, sodankäynnin infrastruktuuria ja koko sitä koneistusta, joka piti yllä sotajoukon hengissä pysymistä ja hoiti väsyneet, haavoittuneet ja kaatuneet soturit, kuvattiin vähän tai ei lainkaan. Ateenalaisten laulun mukaisesti kaatuminen oli kaunista, mikä oli kaukana esimerkiksi siitä elämänlopusta, jonka iso osa Suomen armeijan ruotumie-

1. Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke, Ali Pylkkänen (2008), *Sota Suomesta. Suomen sota 1808–1909*, Hämeenlinna: SKS, 442 s. Teos on ryhmätyötä paitsi kirjoittajien myös sen julkaisijoiden osalta. Teoksen tuottajat ovat Karttakeskus ja SKS, jonka kustannustuote (toimituksia 1142) se on. Kuvatoimituksesta vastaa Rauno Endén ja painotyöstä Karisto Oy Hämeenlinnassa. Markkinoinnin on hoitanut Tammi.

histä koki joulun 1808 tienoilla Tornion seudulla tautisina ja nälkäisinä.

Uudempi sotahistoria on yhä enemmän laskeutunut kohti sodan arkitotuuksia ja inhorealista kuvausta. *Tuntematon sotilas* jo erosi *Vänrikeistä*, jonka säkeitä se käytti toisaalta hyväkseen. Uuden mallin teki Ruotsissa Peter Englund *Pultava*-kirjallaan ja laajensi sitä suurvaltaliiton kuvauksilla. Kevään 1918 kuvaukset meillä on osittain katsottava ”englantilaisiksi”. Suomen sodan osalta ruotsalainen Martin Härstedt on ansiokkaasti kuvannut sodan huoltotoimintaa, sen onnistumista, mutta myös heikkouksia ja puutteita etenkin haavoittuneiden ja sairaiden hoidon kohdalla. Runeberg jo loi Lotta Svärdin ja Härstedt glorifioi Pohjanmaan emännät, jotka leipoivat armeijalle leipää uunit kuumina ilman että kukaan historioitsija on heidän panostaan tähän saakka muistanut. Armeija marssii aina vatsallaan ja ruoan kulutus oli suuri, kun niin omat kuin vihollisen joukot kolmeen kertaan marssivat läpi Rannikko- ja Sisä-Suomen. Taisteluissa kuoli vain suhteellisen pieni määrä sotilaita, mutta tauteihin sitä enemmän. Kaikki nämä vaikeudet ja kauheudet tulevat *Sota Suomessa* -teoksessa esille. En malta olla tässä yhteydessä mainitsematta Lena Huldénin mainiota kirjaa *Kuusijalkainen vihollinen* (2008), jossa karotetaan hyönteisiä tarttuvien tautien levittäjinä ja itse asiassa sotien voittajina. Punatautia ja lavantautia levittivät kärpäset Suomenkin sodan aikana, ja Napoleonin Suuri armeija sortui 1812 täihin ja pilkkukuumeseen.

Sota Suomessa paneutuu myös säännöllisen armeijan ulkopuolisiin sotaisiin toimiin, sissiliikkeisiin Sisä-Suomessa ja Hämeessä, samoin Lounais-Suomen Saaristomeren rintamaan. Ei näitä ole unohdettu aikaisemmassakaan sotahistoriassa, mutta ne eivät aina ole saaneet tarpeellista tilaa. Pohjois-Karjalan ja Savon rintama tulee nyt vahvasti esille, samoin Lappalainen on monipuolisesti kuvannut Saaristomeren taisteluja. Saaristomeren oli sillanpään asemassa, kun sitä kautta pyrittiin Ruotsista tekemään maitinnoisuja manner-Suomeen. Kuningas Kustaa IV Aadolf majaili ison osan kesä-

1808 ja alun syksyä Ahvenanmaalla johtaen sieltä käsin valtakuntaa. Ahvenanmaalla talonpoikaisjoukot myös menestyivät niin että vangitsivat 700 venäläistä eli enemmän kuin missään muulla rintamalla. Saaristomeren ja laajemmin koko Pohjanlahden sodassa olisi edelleen perustutkimuksella tekemistä.

Sodanjohdon arviointi

Miten *Sota Suomessa* arvioi armeijojen sodanjohtoa? Molempien sotivien puolten hallitsijat ovat saaneet omat laatikkonsa, samoin puolustavan armeijan ylipäälliköt af Klercker ja Klingspor sekä venäläisten von Buxhoevden. Mikäli omaa laatikkoa pidetään erityisen tunnustuksen todisteena, sellaisen ovat saaneet ruotsalaisista jälkimaineeltaan ristiriitaiset Sprengtporten ja Cronstedt, jo Runebergin nostamat Adlercreutz, Sandels ja von Döbeln sekä venäläisistä vain Kulnev eikä esimerkiksi kenraali Kamenski, jota Lappalainen tekstissä kutsuu sodan varsinaiseksi voittajaksi. Henkilökuviissa ei ole uutta. Keisari Aleksanteri I valistushenkisen kasvatuksen saaneena valloitti Suomessa ”sekä maan että sen asukkaiden mielet”, oli innostunut maan kehittämisestä ja tuli ”naisten unelmien kohteeksi”. Otsikossa Lappalainen kuitenkin kysyy, oliko Aleksanteri valloittajakeisari vastoin tahtoaan, sillä tunnetusti tämä ei ollut Tilsin sopimuksesta huolimatta innokas sotaan naapuriaan vastaan. Ilman kysymysmerkkiä Lappalainen otsikoi Kustaa IV Aadolfin laitikon ”Epäonnistunut kuningas”, joka oli itsepäinen eikä tajunnut reaaliolitiikkaa. Hän hyväksyy klassillisen luonnehdinnan kuninkaasta Napoleonin synkkänä inhoajana, joka näki tässä Raamatun ilmestyskirjan pedon, ja tekstissä Ericson Wolke pitää kuningasta suhteellisen merkityksettömänä rivisotilaana suurvaltojen shakkipelissä. Kun Kustaa IV Aadolfia on tulkittu historiankirjoituksessa eri tavoin, olisi odottanut hänen toiminnastaan pohtivampaa analyysiä.

Klerckerin ja Klingsporin laitikat ovat Ali Pykkäsen laatimia. Edellinen on otsikoitu ”Aktiivisen puolustuksen kannattaja” ja jälkimmäinen kysymysmerkillä ”Armeijan pelastaja vai taitamaton ylipäällikkö”. Klercker oli pitkän linjan kenraali, jo 74-vuotias en-

tinen Viaporin komentaja ja Suomen kartoitustöiden johtaja, joka Klingsporin sijaisena joutui panemaan toimeen liikekannallepanon vihollisuuksien alkaessa ja oli valmistautunut taisteluun Hämeenlinnan luona. Klingsporin jälkeen syksyllä 1808 hän sai ylipääällikkönä murheellisen kunnian saattaa tappiolliset sotatoimet päätökseen.

Hämeenlinnaan viimein saapuneella varsinaisella ylipääällikkö Klingsporilla oli kyllä nuoruudessa sotilasura takanaan, mutta enemmän hän oli hoitanut diplomaattisia tehtäviä ja asunut Tukholmassa. Hän oli osallistunut Suomen puolustus suunnitelmien tekemiseen, mutta noudatti kuninkaan vetäytymisohjeita liiankin nopeasti niin että sodan siirtymisestä Pohjanmaalle tuli Pylkkäsen sanoin kilpajuoksu. Runebergin mainesanoista saamattomasta sodanjohdosta Klingspor ei ole päässyt eroon esillä olevassa uudessa teoksessakaan. Revonlahden voiton jälkeen hänestä tuli kyllä sotamarsalkka, mutta Oravaisten jälkeen hän sai eron tehtävästään. Hämeenlinnan luona hän varmaan pelasti armeijan, sillä tuolloin se oli liian heikko ratkaisutaisteluun, mutta syksyllä hän oli enemmän taitamaton. Vastaus otsikon kysymykseen on siis sekä että. Samalla tulee kuitenkin muistaa, että Klingspor oli ennen kaikkea huoltoupseeri ja että huolto oli pitkien marssien armeijassa ensiarvoisen tärkeätä.

Suuri sotapäällikkö ei ollut myöskään kenraali Buxhoevden, vaikka oli ollut mukana jo Austerlitzin taistelussa. Mutta hänellä oli hyvän hallintomiehen maine ja sellaisena keisari Aleksanteri oli hänet valinnut hyökkäysarmeijan johtoon. Kun Venäjä oli päättänyt pitää Suomen, sen siviiliolojen järjestely oli tärkeätä ja se lankesi ylipääällikkön hartioille. Buxhoevdenin siviilikanslia ja oikeusasioita hoitava keisarillinen komitea toimivat sodan kestäessä Suomen ”keskushallintona”. Solmittuaan Lohtajalla aselevon, jota keisari ei hyväksynyt, Buxhoevden joutui syrjään samaan aikaan kuin Klingspor vastapuolella.

Keisarillisen armeijan mukana Suomeen tuli parikymmentä vuotta aikaisemmin Venäjälle maanpakoon siirtynyt kenraali Sprengtporten, Ruotsin näkökulmasta maan-

kavaltaja. Suomessa kansallinen historiankirjoitus kohotti hänet itsenäisyysemieheksi, ja kiistanalainen hän on edelleen. Ericson Wolke kutsuu häntä kuitenkin ”Ruotsin kaikkien aikojen älykkäimmäksi ja uutta luovimmaksi upseeriksi”, mikä on paljon sanottu, ja uudessa Sprengtportenin elämäkerrassa ruotsalainen Stig Ramel asettuu ymmärtämään tämän toimintaa. Sprengtporten uudisti Suomen rajamaakuntien puolustuksen ja upseerikoulutuksen sekä osallistui tehokkaasti maan itäosien kartoitukseen. Puolta vaihdettuaan hän kuitenkin vei mukanaan Venäjälle kopiot Savon ja Karjalan maastokartoista, jotka oli – tässä Ericson Wolkekin on närkästynyt – suurella vaivalalla koottu ja tulivat nyt hyödyttämään myös venäläisiä joukkoja 1808.

Klingsporin esikuntapäällikkö Adlercreutz saa kiitosta taktisista taidoistaan, mutta vähemmän operatiivisista kyvyistä. Laatikkokirjuri Pylkkänen kuitenkin myöntää, että Klingspor saa kantaa osan siitä, että tilaisuuksia ei käytetty aina hyväksi. Siikajoen voitto kuitenkin toi kiistatta sulan Adlercreutzin hattuun, ja sodan jälkeen hän osallistui kuninkaan vangitsemiseen ja Napoleonin vastaisiin sotiin Keski-Euroopassa. Maineikas tausta- ja jatkohistoria oli myös Sandelsilla ja Döbelnillä. Lappalainen kutsuu Sandelsia ”sodan menestyksekkäimmäksi komentajaksi”, ja itsekin tämä oli tietoinen Koljonvirran taistelun merkityksestä. Sandels kohosi Norjan käskynhaltijaksi ja sai viimeisenä ruotsalaisena sotamarsalkan arvon 1824. Itsepäinen ja rohkea Döbeln ehti Saksan sodassa saada kuolemantuomion 1813, mutta päätyi Ruotsin sotaylioikeuden puheenjohtajaksi.

Sodan alkaessa varsinaista sotasankarin mainetta nautti Viaporin komentaja C. O. Cronstedt, joka kuitenkin putosi korkealta linnoituksen antauduttua vappuna 1808, mistä lähtien hänen käyttäytymisensä on kuulunut historiantutkimuksen vakio-ongelmiin. Myös Lappalainen pohtii kysymystä, mutta joutuu toteamaan, että tutkimuksen tässä vaiheessa ei voida nimetä yksittäistä syytä ja että tarvittaisiin kokonainen tutkimusjaryhmä vastausta etsimään. Hän ei kuitenkaan usko Cronstedtin ottaneen lahjuksia,

vaikka tämä Venäjältä sitten eläkkeen saikin, vaan pikemmin niihin tulkintoihin, että sodan lopputulos näytti amiraalista selvältä ja että hän halusi säästää linnoituksen varusväen turhilta tappioilta.

Lisätutkimuksen tulisi kohdistua myös Viaporin piirittäjään, hollantilaissyntyiseen kenraali J. P. von Suchteleniin, josta *Sota Suomesta* -kirjassa ei ole laatikkoa, kuten ei valitettavasti muistakaan venäläisistä kenraaleista.

Suomen sodan tarinat päättyvät meillä Olkijoen sopimukseen, mistä siirrytään suoraan vuosi myöhemmin solmittuun Haminan rauhaan. Sota kuitenkin jatkui venäläis-

ten hyökkäyksinä Ruotsin puolelle ja viimeiset taistelut käytiin elokuussa 1809. Rauha solmittiin 17.9.1809. Yleiseen tietouteen ei kuulu myöskään muistaa, että Ruotsi oli sodassa paitsi Venäjän, myös Tanskan, Englannin ja Ranskan kanssa. Näiden kanssa allekirjoitettiin rauha vuosina 1809–14, yleisten konstellatioiden muuttuessa Tanskan ja Ranskan kanssa jopa kahteen kertaan. *Sota Suomesta* ulottaa tarkastelunsa koko autonomian aikaan ja päättyy Suomen sodan muistomerkkien esittelyyn.

Sota Suomessa on sellainen perusteos, joka mielestäni ansaitsisi Tieto-Finlandia-palkinnon. ■